

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ **ERSA**

ΜΕΛΟΣ ΤΗΣ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ
ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ (RSAI, ERSA)

“Οικονομική Κρίση και Πολιτικές Ανάπτυξης και Συνοχής”

10ο Τακτικό Επιστημονικό Συνέδριο ,
Θεσσαλονίκη, 1 – 2 Ιουνίου 2012

Συνδιοργάνωση

Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης:

Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας και Ανάπτυξης, Τμήμα Οικονομικών Επιστημών
Πανεπιστήμιο Μακεδονίας

ΤΟ ΑΣΤΙΚΟ ΠΡΑΣΙΝΟ ΩΣ ΣΤΟΙΧΕΙΟ ΤΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ ΕΛΕΥΘΕΡΟΥ ΧΡΟΝΟΥ ΣΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ¹

ΑΛΕΞΙΟΣ ΔΕΦΝΕΡ

Αναπληρωτής Καθηγητής Πολεοδομίας και Ελεύθερου Χρόνου

Εργαστήριο Τουριστικού Σχεδιασμού, Έρευνας και Πολιτικής
Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Πανεπιστήμιο
Θεσσαλίας 38334, Βόλος

Email επικοινωνίας: deffner@prd.uth.gr

1. Εισαγωγή

Η πολυπλοκότητα των προβλημάτων των σύγχρονων πόλεων, και ως αποτέλεσμα της κοινωνικο-οικονομικής κρίσης, οδηγεί σε μια επαναξιολόγηση των τεσσάρων κύριων λειτουργιών του πολεοδομικού σχεδιασμού σύμφωνα με τη Χάρτα της Αθήνας, δηλαδή την κατοικία, την εργασία, την κυκλοφορία και τον ελεύθερο χρόνο. Η περισσότερο αγνοημένη λειτουργία μέχρι σήμερα ήταν ο ελεύθερος χρόνος, αλλά αυτό φαίνεται να αλλάζει τα τελευταία χρόνια. Πριν από την εκδήλωση της κοινωνικο-οικονομικής κρίσης, ο ελεύθερος χρόνος είχε μια ειδική βαρύτητα, από τη στιγμή που, στην οικονομική του διάσταση, αποτελεί τμήμα του τομέα των υπηρεσιών. Μετά την εκδήλωση της κρίσης, η βαρύτητα διαφοροποιείται στη λογική ότι ορισμένες διαστάσεις που ελεύθερου χρόνου (πολιτισμός, τουρισμός) θεωρούνται ότι θα έχουν σημαντικό ρόλο στην έξοδο από την κρίση.

Η πολιτική της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την αστική ανάπτυξη μέχρι τώρα έχει εστιάσει στην επίλυση των προβλημάτων και όχι στην αξιοποίηση των δυνατοτήτων. Ο σχεδιασμός του ελεύθερου χρόνου φαίνεται να αποτελεί το ιδανικό πεδίο για την εφαρμογή μιας αλλαγής προς αυτήν την κατεύθυνση. Επίσης μπορεί να συμβάλλει στην επίλυση των προβλημάτων, για παράδειγμα, ένα πάρκο, ειδικά σε μια ‘προβληματική’ περιοχή, με κατάλληλο σχεδιασμό και διαχείριση μπορεί να συμβάλλει στην αντιμετώπιση των ζητημάτων της εγκληματικότητας και της χρήσης ναρκωτικών, που αφορούν κυρίως τη νεολαία.

¹ Η πρώτη εκδοχή αυτού του κειμένου παρουσιάστηκε στα αγγλικά ως εισήγηση στο διεθνές συνέδριο ‘Urban green spaces - a key for sustainable cities’, που ήταν το τελικό συνέδριο του ερευνητικού προγράμματος Greenkeys και οργανώθηκε από το Ινστιτούτο Οικολογικής και Περιφερειακής Ανάπτυξης της Δρέσδης στην Σόφια τον Απρίλιο του 2008 (Conference Reader, 2008).

Το αστικό πράσινο, όπως και γενικότερα ο ελεύθερος χρόνος, σχετίζεται με την ποιότητα της αστικής ζωής. Σε αυτή τη λογική, μπορεί να συμβάλει και στην αντιμετώπιση του ζητήματος της κλιματικής αλλαγής. Τα ερωτήματα που θα απαντηθούν είναι τα ακόλουθα:

- α) ποια είναι τα προσδιοριστικά στοιχεία του ρόλου του αστικού πρασίνου στο σχεδιασμό του ελεύθερου χρόνου,
- β) ποιος πρέπει να είναι ο ρόλος των πάρκων στις πολιτικές αστικής ανασυγκρότησης,
- γ) ποια είναι η σχέση των πάρκων με τον πολιτισμό της πόλεων, και
- δ) ποια είναι η γενικότερη αξία των χώρων αστικού πρασίνου.

2. Πολιτιστικός και χρονικός σχεδιασμός

Οι πολεοδομικές στρατηγικές και πολιτικές πρέπει να αναπροσανατολιστούν προς την προοπτική της σύνδεσης πολιτιστικού και χρονικού σχεδιασμού. Η σύνδεση αυτή είναι ιδιαίτερα δύσκολη, δεδομένου ότι πρέπει να προσδιοριστούν διάφορα σημεία σύγκλισης που θα μπορούσαν να είναι, σε πρώτη φάση, αντικείμενα έρευνας.

Η εφαρμογή μιας πολιτικής για το χρόνο πρέπει να σχετίζεται πάντοτε με μια πολιτική για το χώρο και να μην την υποκαθιστά ή να μην της επιβάλλεται. Κύριος στόχος είναι η αναδιοργάνωση των ρυθμών της πόλης (άρα και αυτών που σχετίζονται με τους χώρους πρασίνου), η οποία θα έχει σημαντικές επιπτώσεις στη βελτίωση της ποιότητας της ζωής. Τα κύρια προβλήματα του χρόνου σε σχέση με το χώρο είναι ότι:

- α) είναι πεπερασμένος (για παράδειγμα η διάρκεια της ημέρας καθώς και της ζωής ενός ατόμου), και
- β) δεν μπορεί να αγοραστεί (ωστόσο, μπορεί να ανταλλαχθεί).

Μια πολιτική που έχει εφαρμοστεί σε ορισμένες χώρες, κυρίως στην Ιταλία, είναι η εκπόνηση Σχεδίων Χρήσης Χρόνου (ΣΧΧ). Η εφαρμογή αυτής της πολιτικής έχει περισσότερο κοινωνικό, και όχι τόσο οικονομικό, κόστος. Τα τρία κύρια αντικείμενα του ΣΧΧ είναι:

- α) η καταγραφή των ωραρίων των υπηρεσιών και καταστημάτων,
- β) τα στοιχεία της αστικής υποδομής (συμπεριλαμβανομένων των χώρων πρασίνου), και
- γ) η έρευνας χρήσης χρόνου.

Οι τρεις κύριες προτάσεις στις οποίες μπορεί να καταλήξει ένα ΣΧΧ είναι:

- α) η ρύθμιση των ωραρίων συγκεκριμένων ειδών καταστημάτων, υπηρεσιών και χώρων (συμπεριλαμβανομένων και των 'ελεγχόμενων' χώρων πρασίνου),
- β) αναφορικά με τις μεταφορές: ο στόχος για λιγότερες ώρες αιχμής με βάση τα υπάρχοντα ωράρια, η χρησιμότητα των λεωφορειολωρίδων (ωστόσο, κρίσιμότερος παράγοντας είναι η

συχνότητα των δρομολογίων των λεωφορείων), η ομαδική χρήση των Ι.Χ. (car pooling), η σκοπιμότητα των ποδηλατόδρομων (η γενίκευσή τους είναι πάντοτε θετική; πόσο σημαντικός είναι ο τρόπος κατασκευής τους;), η επέκταση των τραμ,

γ) η κάλυψη των ελλείψεων σε δημόσιους χώρους σε συνδυασμό με τη δυνατότητα περισσότερων και καλύτερων συνδέσεων μεταξύ των δημόσιων χώρων (για παράδειγμα με τη χρήση πεζοδρόμων).

Ένα κρίσιμο δίλημμα είναι η λειτουργία της πόλης (ή τμήματα της πόλης) για 24 ώρες, η οποία έχει ποικίλες κοινωνικό-οικονομικές διαστάσεις:

- α) οικονομικά οφέλη λόγω των διευρυμένων ωραρίων των υπηρεσιών και καταστημάτων,
- β) χρονική διεύρυνση της ασφάλειας, και
- γ) κοινωνικό κόστος (αναφορικά με τους εργαζόμενους τη νύχτα).

Σε αυτήν την προοπτική, οι χώροι πρασίνου θα μπορούσαν να λειτουργήσουν ολόκληρη τη νύχτα με τον κατάλληλο φωτισμό και επίσης να είναι ασφαλέστεροι. Σύμφωνα με τους Greenhalgh και Worpole, η ασφάλεια στα πάρκα αποτελεί μέρος της ευρύτερης στρατηγικής της ασφάλειας στους δημόσιους χώρους (1995: 9).

3. Σχεδιασμός ελεύθερου χρόνου στην πόλη

Η διασύνδεση πολιτιστικού και χρονικού σχεδιασμού έχει ως χαρακτηριστικό παράδειγμα το σχεδιασμό ελεύθερου χρόνου, ο οποίος αποτελεί τμήμα του σχεδιασμού του χρόνου, ενώ ο πολιτιστικός σχεδιασμός αποτελεί τμήμα του σχεδιασμού ελεύθερου χρόνου. Τα άλλα τρία τμήματα είναι:

- α) ο τουριστικός σχεδιασμός (ο πλέον επεξεργασμένος σε διεθνές και εθνικό επίπεδο),
- β) ο αθλητικός σχεδιασμός, και
- γ) ο σχεδιασμός ψυχαγωγίας (ο λιγότερο επεξεργασμένος σε διεθνές και εθνικό επίπεδο).

Ο ελεύθερος χρόνος, στις πολύπλευρες διαστάσεις του, δεν έχει αντιμετωπιστεί, ως ξεχωριστό αντικείμενο, στην πλειονότητα των εγχειριδίων πολεοδομίας, διεθνή ή ελληνικά, με ελάχιστες εξαιρέσεις (π.χ. Λαγόπουλος 1976, Ratcliffe 1974/1992). Αυτό που συμβαίνει συνήθως είναι η εξέταση συγκεκριμένων πτυχών του σχεδιασμού ελεύθερου χρόνου, για παράδειγμα των χώρων πρασίνου, που αποτελούν έναν τομέα που έχει προσελκύσει κάποια προσοχή τόσο σε διεθνές επίπεδο (Baud-Bovy και Lawson 1977/1998· Burtenshaw κ.ά., 1991· Williams, 1995), όσο και στην Ελλάδα (Ανανιάδου-Τζιμοπούλου 1992/1997 και 1994· Αραβαντινός και Κοσμάκη, 1988).

Ένα κρίσιμης σημασίας ζήτημα πολιτικής είναι η προτεραιότητα του κατανεμημένου ή τμηματικού (piece) ελεύθερου χρόνου σε σύγκριση με το συμπυκνωμένο (block) ελεύθερο χρόνο. Συμπυκνωμένος είναι ο χρόνος που αντιστοιχεί στα Σαββατοκύριακα, τις γιορτές και τις διακοπές, ενώ κατανεμημένος είναι ο χρόνος που αντιστοιχεί στις καθημερινές. Το συνηθισμένο πρότυπο για την πλειονότητα του πληθυσμού είναι η κυριαρχία του κατανεμημένου χρόνου (Δέφνερ, 1999/2006: 5-6).

Το βασικό δίλημμα του σχεδιασμού ελεύθερου χρόνου είναι ότι, από τη μία πλευρά, πρέπει να υιοθετηθεί μια ενιαία προσέγγιση στο πλαίσιο του σχεδιασμού, ενώ, από την άλλη πλευρά, η έρευνα για τον ελεύθερο χρόνο στην πλειονότητα των περιπτώσεων έχει να αντιμετωπίσει αυτήν την ειδική κατηγορία των δραστηριοτήτων ως ξεχωριστό αντικείμενο συστηματικής μελέτης (Δέφνερ, 1999/2006: 38).

Η διασύνδεση πολιτιστικού και χρονικού σχεδιασμού προϋποθέτει μια ριζική επαναξιολόγηση του πολιτισμού, του χρόνου και του αστικού και πρέπει να περιλαμβάνει την ειδική εξέταση τεσσάρων θεμάτων:

- α) την ανάπτυξη «πολυλειτουργικών» (open minded), ή διαφοροποιημένων (σύμφωνα με τον Lefebvre), δημόσιων χώρων για την κοινωνική αλληλεπίδραση,
- β) την ενθάρρυνση της πολυπολιτισμικότητας και της διαπολιτισμικής ανταλλαγής,
- γ) την αναγνώριση των δυνατοτήτων των συμμετοχικών πολιτιστικών σχεδίων βιώσιμης αστικής ανάπτυξης (Bianchini, 1999: 44-49), και
- δ) την προσπάθεια εφαρμογής της δημιουργικότητας και της καινοτομίας στη θεωρία και την πρακτική του σχεδιασμού.

Σε όλα αυτά τα ζητήματα το αστικό πράσινο διαδραματίζει σημαντικό ρόλο, δεδομένου ότι αποτελεί:

- α) ένα χαρακτηριστικό διαφοροποιημένο χώρο,
- β) ένα δείκτη του διαπολιτισμικού σχεδιασμού,
- γ) ένα συστατικό στοιχείο του περιβαλλοντικού σχεδιασμού, και
- δ) προωθητικό στοιχείο της δημιουργικότητας και της καινοτομίας.

Σε αυτό το πλαίσιο, είναι ιδιαίτερα σημαντική η ύπαρξη νέου τύπου χώρων οι οποίοι συνδυάζουν πολλές δραστηριότητες. Τα Μητροπολιτικά Πάρκα θα μπορούσαν να λειτουργήσουν προς αυτή την κατεύθυνση και ένα καλό παράδειγμα αποτελεί στην Αθήνα το Ελληνικό σε αναμονή των εξελίξεων που σχετίζονται με την επόμενη φάση του διαγωνισμού που διαχειρίζεται το ΤΑΠΠΕΔ (Ταμείο Αξιοποίησης Ιδιωτικής Περιουσίας Δημοσίου).

4. Το αστικό πράσινο

Το κύριο χαρακτηριστικό των χώρων πρασίνου είναι η πολυλειτουργικότητα με τις ακόλουθες ενδεικτικές εκφράσεις:

α) η δυνατότητα άσκησης κυρίως για λόγους υγείας – αυτό έχει σχέση με την έκρηξη γυμναστικής στη κατεύθυνση του ‘fitness’ (Collins, 1994: 28-29), ενώ ένα ενδιαφέρον παράδειγμα αποτελεί το «Πάρκο Υγείας Quellenbusch», κοντά στο Ομπερχάουζεν της Γερμανίας (Ebert, 1995: 13)

β) η χαλάρωση και η ηρεμία

γ) η αίσθηση ελευθερίας (Greenhalgh και Worpole, 1995: 6)

δ) η επικοινωνία με τη φύση και η αναπνοή καθαρού αέρα (ευχάριστο περιβάλλον)

ε) ο παθητικός (και άτυπος) ελεύθερος χρόνος: ξεκούραση

στ) ο ενεργητικός (και άτυπος) ελεύθερος χρόνος: παιχνίδι / άθληση

ζ) οι πολιτιστικές δραστηριότητες, π.χ. συναυλίες (Hyde Park), μουσεία – ένα ενδιαφέρον παράδειγμα είναι το Νησί των Μουσείων στο Hombroich κοντά στο Νόις της Γερμανίας (Ebert, 1995: 11)

Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα πολυλειτουργικού πάρκου αποτελεί το Central Park της Νέας Υόρκης..

Η πολυλειτουργικότητα σημαίνει και χρήση των πάρκων από διάφορες ομάδες και από πολιτιστική άποψη, εφόσον το κοινό δεν αποτελεί μια ομοιογενή μάζα με κοινές ομάδες (Greenhalgh και Worpole, 1995: 6). Σε αυτές τις ομάδες περιλαμβάνεται ένα ευρύ φάσμα των κατοίκων, αλλά και οι τουρίστες (που συνήθως παραμελούνται στις σχετικές έρευνες), ενώ καθοριστικός είναι ο ρόλος των παιδιών: αν μία πόλη, όπως το Λονδίνο, θέλει να έχει μια στρατηγική για τα παιδιά θα μπορούσε να βασιστεί στα πάρκα. Οι δυο κύριες διαστάσεις της χρήσης των πάρκων από διάφορες κοινωνικές ομάδες είναι:

α) η συνύπαρξη στο χώρο, και

β) οι πιθανές αντιθέσεις στο χρόνο – το ζήτημα αυτό πιθανώς να απαιτεί νέες ρυθμίσεις των πάρκων με βάση το χρόνο.

Οι κύριες πιέσεις για αλλαγή των παραδοσιακών προσεγγίσεων των υπαίθριων χώρων, σύμφωνα με την Morphet και με ειδική αναφορά στην εμπειρία της Μεγάλης Βρετανίας (1994: 3-14) είναι:

α) οι χρήστες (βλέπε παραπάνω)

β) η ιδιωτικοποίηση – αποτελεί ευκαιρία ή απειλή;

γ) η βιώσιμη ανάπτυξη ως πολεοδομική πρόκληση – τα άτομα χρειάζονται μια διαφυγή από τα προβλήματα (και περιβαλλοντικά) της αστικής ζωής: ωστόσο, αποτελούν τα πάρκα μια

διαφορετική σύνδεση του αστικού με τον υπαίθριο χώρο; Η πόλη φαίνεται να παραμένει η αποτελεσματικότερη μορφή της χρήσης του χώρου και του χρόνου (λόγω του λιγότερου χρόνου που απαιτείται για μετακινήσεις). Η διαχείριση του κέντρου της πόλης συνδέεται με την παροχή συμπληρωματικών υπαίθριων χώρων (Morphet, 1994: 7-9).

δ) τα νέα συστήματα σχεδιασμού.

Οι χώροι πρασίνου αφορούν, εξ ορισμού και ίσως με όρους πολιτικής ορθότητας, την ποιότητα της αστικής ζωής, ενώ διαδραματίζουν και σημαντικό ρόλο στην επιστροφή στις πόλεις. Σύμφωνα με την Chiesura (2004), η παρουσία των φυσικών περιοχών συμβάλλει στην ποιότητα της ζωής με πολλούς τρόπους. Εκτός από πολλές περιβαλλοντικές και οικολογικές εξυπηρετήσεις, η φύση στις πόλεις προσφέρει σημαντικά κοινωνικά και ψυχολογικά οφέλη για τις ανθρώπινες κοινωνίες, τα οποία εμπλουτίζουν την ανθρώπινη ζωή με νοήματα και συναισθήματα.

Έχουν προταθεί αρκετές τυπολογίες πάρκων. Ενδεικτικά αναφέρονται ορισμένα είδη πάρκων που έχουν αναπτυχθεί στη Γερμανία:

α) οικολογικό πάρκο άγριων ζώων, π.χ. τμήμα της πράσινης ζώνης στη Φρανκφούρτη (Ebert, 1995: 8)

β) οικολογικό αστικό πάρκο, π.χ. το Hafensinsel στο Σααρμπρίκεν που αποτελεί τμήμα ενός προγράμματος αστικής ανάπλασης (Ebert, 1995: 10)

γ) το φεστιβάλ κήπος-πάρκο, π.χ. το Luenen στη ζώνη Emscher (Emscherzone) στο Ρουρ (Ebert, 1995: 11).

Ένα καίριο δίλημμα πολιτικής, ειδικά στην εποχή της κρίσης, αφορά την επιλογή μεταξύ λίγων μεγάλων πάρκων συγκεντρωμένων σε ορισμένα σημεία της πόλης ή πολλών μικρών πάρκων διάσπαρτων σε διαφορετικά σημεία της πόλης (Hall, 1998/2005: 241-243). Αυτό το δίλημμα είναι επίκαιρο και στην Ελλάδα, εφόσον αφορά και τη σχετική συζήτηση για το Ελληνικό. Ένα πρόσθετο δίλημμα αφορά την επιλογή μεταξύ ‘προσεγγμένων’ και ‘τυχαίων’ τοπίων (Hall, 1998/2005: 238-241).

Ίσως η πλέον ενδιαφέρουσα σύγχρονη τάση που εκφράζεται και στους χώρους πρασίνου αφορά τη δημιουργικότητα και καινοτομία. Ειδικά οι κατευθύνσεις που αναπτύχθηκαν στη Μεγάλη Βρετανία είναι οι ακόλουθες (Williams, 1995: 172-183):

α) η αναβίωση των καθιερωμένων μορφών του χώρου, ειδικά του πάρκου, π.χ. πάρκο πόλης στο Τέλφορντ (Telford Town Park)

β) η αποκατάσταση της φύσης στις αστικές περιοχές: ο χώρος πρασίνου ως παράγοντας διεύθυνσης στον αστικό ιστό (π.χ. η στρατηγική υπαίθριων χώρων στο Ντάντλεϊ)

γ) οι νέες μορφές των υπαίθριων χώρων: οι διάδρομοι πρασίνου (greenways) και τα γραμμικά πάρκα, οι νέες μορφές υδάτινων χώρων, οι τόποι δραστηριότητας π.χ. το πάρκο skateboard στο Πάρκο Περιπέτειας με Τροχούς (Wheels Adventure Park) στο Μπέρμιγχαμ.

Δυο σημαντικές τάσεις παρατηρήθηκαν στην Γερμανία:

- α) οι υπαίθριες πολιτιστικές εκδηλώσεις, π.χ. το πάρκο Westfalen στο Ντόρτμουντ
- β) ο συνδυασμός αθλητισμού, παιχνιδιού και πολιτισμού, π.χ. το πάρκο Gruga στο Έσσεν (Ebert, 1995: 14-15).

Τρία πρόσθετα σημαντικά ζητήματα, τα οποία, ωστόσο, δεν αναλύονται σε αυτό το κείμενο, είναι:

- α) η οικονομική διάσταση (Arvanitidis κ.ά., 2009)
- β) η διαχείριση και το μάρκετινγκ των πάρκων
- γ) η αναπαράσταση του αστικού πρασίνου σε ταινίες (κινηματογραφικές ταινίες, τηλεοπτικές σειρές, ντοκιμαντέρ).

5. Συμπεράσματα

Τα πάρκα και οι υπαίθριοι χώροι πρέπει να αποτελούν αντικείμενο στρατηγικού σχεδιασμού και διαχείρισης (Morgan, 1991), ιδιαίτερα ως τμήμα του σχεδιασμού ελεύθερου χρόνου και ειδικά σε εποχές κοινωνικο-οικονομικής κρίσης όπως η σημερινή που απαιτούν ένα συνδυασμό προοπτικής και ευελιξίας. Οι απαντήσεις στα ερωτήματα που τέθηκαν στην εισαγωγή είναι οι ακόλουθες:

- α) Το αστικό πράσινο, όπως και ο ελεύθερος χρόνος γενικότερα, είναι πρωτίστως ένα ποιοτικό ζήτημα. Άρα τα προσδιοριστικά στοιχεία του ρόλου του αστικού πρασίνου στο σχεδιασμό του ελεύθερου χρόνου σχετίζονται περισσότερο με την ποιότητα της ζωής και λιγότερο με τη συμμόρφωση σε κάποια πρότυπα σχεδιασμού,
- β) τα αστικά πάρκα θα πρέπει να έχουν κεντροβαρικό ρόλο στις πολιτικές αστικής ανασυγκρότησης. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η Βαρκελώνη (Landry κ.ά., 1996: 47-49· Morphet, 1994: 9),
- γ) τα πάρκα αποτελούν αναπόσπαστο τμήμα της λαϊκής κουλτούρας της πόλης (Crouch, 1994),
- δ) η γενικότερη αξία των χώρων πρασίνου εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από την ικανότητά τους να φιλοξενήσουν μια σειρά από δραστηριότητες ελεύθερου χρόνου (Williams, 1995: 172).

6. Αναφορές

- Ανανιάδου-Τζημοπούλου Μ. (1992/1997), *Αρχιτεκτονική Τοπίου. Σχεδιασμός Αστικών Χώρων. Τόμος Α'*, Θεσσαλονίκη: Ζήτη.
- Ανανιάδου-Τζημοπούλου Μ. (επ.) (1994), *Αρχιτεκτονική Τοπίου Αστικών Υπαίθριων Χώρων*, Θεσσαλονίκη: Ζήτη.
- Αραβαντινός Α. και Κοσμάκη Γ. (1988), *Υπαίθριοι Χώροι στην Πόλη: Θέματα Ανάλυσης και Πολεοδομικής Οργάνωσης Αστικών Ελεύθερων Χώρων και Πρασίνου*, Αθήνα: Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο.
- Arvanitidis, P., Lalenis, K., Petrakos, G., Psycharis, I. (2009) "Economic aspects of urban green space: A survey of perceptions and attitudes", *International Journal of Environmental Technology and Management*, 11 (1/2/3), 143-168.
- Baud-Bovy M. και Lawson F. (1977/1998), *Tourism and Recreation: Handbook of Planning and Design*, Oxford: Architectural Press/ Butterworth-Heinemann, pp. 54-55, 104-116 (προαστιακά πάρκα), 117-128 (πάρκα στη φύση), 232-263 (αστικά πάρκα)
- Bianchini, F. (1999) 'Cultural planning for urban sustainability' in Nyström, L., Fudge, C. (eds) *City and Culture: Cultural Processes and Urban Sustainability*, Karlskrona: Swedish Urban Environment Council, pp. 34-51.
- Burtenshaw D., Bateman M. και Ashworth G. J. (1991), *The European City: A Western Perspective*, London: David Fulton. Κεφάλαιο 8
- Chiesura, A. (2004) 'The role of urban parks for the sustainable city', *Landscape and Urban Planning*, 68, 129–138.
- Collins, M. F. (1994) *Future of Urban Parks and Open Spaces; Working Paper 11: The Sporting Life - Sport, Health and Recreation in Urban Parks*, Stroud: Comedia.
- Conference Reader (2008) *Urban Green Spaces: A Key for Sustainable Cities*, International Conference, Sofia, Bulgaria, April 17-18.
- Crouch, D. (1994) *Future of Urban Parks and Open Spaces; Working Paper 9: Popular Culture of City Parks*, Stroud: Comedia.
- Δέφνερ, Α. (1999/2006) *Σχεδιασμός Τουρισμού και Ελεύθερου Χρόνου*, Διδακτικές Σημειώσεις, Βόλος: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας,
- Ebert, R. (1995) *Future of Urban Parks and Open Spaces; Working Paper 12: Urban Parks in Germany - Current Issues*, Stroud: Comedia.
- Greenhalgh, L. και Worpole, K. (1995) *Park Life: Urban Parks and Social Renewal*, London/Stroud: Demos/ Comedia.

- Hall, T. (1998/2005) *Αστική Γεωγραφία*, Αθήνα: Κριτική. Κεφάλαιο 9
- Λαγόπουλος Α.-Φ. (1976), *Εγχειρίδιο Πολεοδομίας. Μέρος Α: Θεωρία Πολεοδομίας (Πολεολογία). Τόμος Ι*, Θεσσαλονίκη: Πολυτεχνική Σχολή ΑΠΘ.
- Landry, C., Greene, L., Matarasso, F., Bianchini, F. (1996) *The Art of Regeneration: Urban Renewal Through Cultural Activity*, Stroud: Comedia.
- Morgan, G. (1991) *A Strategic Approach to the Planning & Management of Parks & Open Spaces*, Lower Basildon, Reading: Institute of Leisure and Amenity Management.
- Morphet, J. (1994), *Parks, Open Space and the Future of Urban Planning*, The Round, Bourne Green, Gloucestershire: Comedia.
- Ratcliffe J. (1974/1992) *An Introduction to Town and Country Planning*, London: University College London Press.
- Williams, S. (1995) *Outdoor Recreation and the Urban Environment*, London: Routledge. Κεφάλαιο 7.